

ІНФОРМАЦІЙНА СТРУКТУРА РЕЧЕННЯ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Андрушенко О.Ю.,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

У статті розглядаються сучасні підходи до дослідження інформаційної структури речення (ІСР), визначаються її основні компоненти (нова — стара інформація для дискурсу, топік — коментар, фокус — фон) та їх взаємозв'язок. Ґрунтуючись на надбаннях останніх десятиліть в галузі лінгвістики, автор пропонує власну методику дослідження ІСР, яка представляє синтез двох парадигм — формальної (генеративної) та функціональної із урахуванням граматичної структури речення, визначенням глибинних відмінків, а також особливостей взаємодії інформації у дискурсі.

Ключові слова: інформаційна структура речення, стара/нова інформація, топік/коментар, фокус/фон.

Інформаційна структура речення (ІСР) відображає семантичні відношення між смисловими групами, що складають основу його змісту та впорядковані й оформлені відповідно до граматики певної мови [8, 21]. ІСР включає такі компоненти: 1) лінгвістична форма; 2) комунікативні функції, які виконує ця форма; 3) контексти, або вихідні компоненти оповіді, у яких певні лінгвістичні форми можуть виконувати відповідні комунікативні функції [3, 83].

Проблематика ІСР набуває дедалі більшої актуальності, оскільки пов'язана з вивченням феномену інформації у різних загальнокогнітивних системах. Окрім того, дослідження інформаційної структури речення сприяє вирішенню цілої низки проблем у царині синтаксису, просодії, теорії дискурсу, семантики і прагматики.

Як свідчать останні розробки, складність дослідження ІСР полягає в тому, що її аналіз передбачає виявлення взаємозв'язку між лінгвістичною формою й ментальним станом мовця і слухача, тобто одночасне вивчення формального та комунікативного аспектів мови [5, 1]. Широке коло питань, які охоплює теорія ІСР, спонукає науковців до пошуку ефективних підходів та методів дослідження. Сучасні лінгвістичні студії дедалі частіше пропонують при вивченні інформаційної структури поєднувати різні напрями, наприклад, функціоналізм та формальну генеративну граматику [9].

Мета нашого дослідження — проаналізувати найновіші лінгвістичні концепції, окреслити їх переваги та недоліки, з'ясувати шляхи подальшого розвитку теорії ІСР.

Новітній інтерпретативний підхід, який спирається на Програму мінімалізму Н. Хомського, вивчає внутрішні та зовнішні функції конститuentів речення, вважаючи ІСР інтерфейсом між граматику і прагматикою [8].

За концепцією Л. Ріцці [7], компоненти інформаційної структури речення пов'язані між собою формулою:

$$[ForceP[TopP[FocP[FinP[IP...]]]]],$$

де *ForceP* — (силова фраза) встановлює відношення речення до контексту, включаючи інформацію про тип речення; *TopP* (топік) — презентує стару інформацію в контексті; *FocP* (фокус) — експлікує нову інформацію; *FinP* (фінитна група) — містить такі елементи як час, спосіб, стан тощо. Отже, топік і фокус є «сандвічами» між *ForceP* та *FinP*.

Уважається, що топік та фокус утворюють субструктуру, яка експліцитно подає сигнал на зовнішні системи щодо певних інтерпретативно-релевантних якостей (рис. 1):

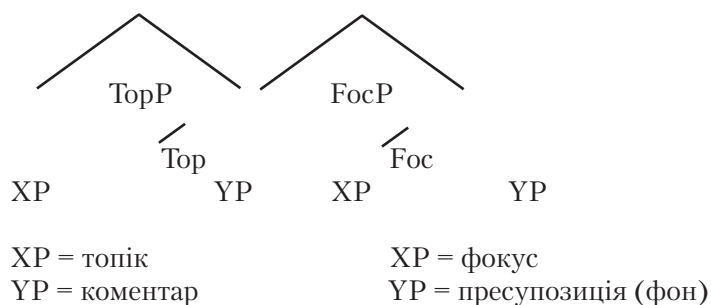

Рис. 1. Субструктура топика та фокусу

Здобутком цієї концепції є формальний аналіз речення, проте недоліком такого підходу є дослідження речення в ізоляції, без урахування контексту, який є важливою складовою, оскільки це дозволяє вивчити якості й функції категорій інформаційної структури повною мірою [4, 306].

Інтерпретативний підхід передбачає виявлення та аналіз компонентів інформаційної структури за наступними критеріями [2]:

- а) стара : : нова інформація (наявність або відсутність інформації у попередньому дискурсі);
- б) топик : : коментар (де топик — це адресування інформації в загальній позиції, у якій інформація, що містить коментар, зберігається);
- в) фокус : : фон (де фокус визначається в термінах альтернатив, у такий спосіб фокалізований елемент контрастує з різноманітним набором альтернатив).

Аналіз структурування дискурсу за критерієм «старої / нової» інформації Е. Прінс пропонує здійснювати з урахуванням таксономії «передбаченої обізнаності»: викликана > невикористана > передбачувана > така, що містить передбачуване > нова фіксована > абсолютно нова [6]. Відповідно, інформацію у висловленні можна представити у вигляді таксономії двох взаємопов'язаних відмінностей (табл. 1).

Таблиця 1

РІЗНОВИДИ ІНФОРМАЦІЇ У ВИСЛОВЛЕННІ

Інформація	Відома для слухача	Нова для слухача
Відома для дискурсу	Викликана	(не зустрічається)
Нова для дискурсу	Невикористана	Абсолютно нова

Як видно з табл. 1, головними факторами, що визначають структурування інформації, є її статус у дискурсі, а також особливості сприйняття слухачем. Статус інформації, нової як для дискурсу, так і для слухача, передбачає, що вона не була попередньо згадана. Окрім того, мовець припускає, що ця інформація — невідома слухачеві. Інформація, нова для дискурсу і для слухача, характеризується тим, що на початку оповіді мовець зазначає обставини місця або часу. Статус інформації, старої для слухача та нової для дискурсу, стосується суті речей, про які, на думку мовця, слухач знає, проте про неї не йшла мова у попередньому дискурсі. Статус інформації, старої як для слухача, так і для дискурсу, передбачає наявність інформації, про яку йшла мова в попередньому дискурсі. Інформації, відомої для дискурсу, але нової для слухача, — немає, оскільки мовець припускає, що слухач слідкує за дискурсом, тому інформація, відома для дискурсу, відома і для слухача. Варто зазначити, що певні конструкції в мові чутливі до інформаційного статусу окремих конститuentів та їх позиції в реченні. У багатьох випадках інформаційний статус таких конститuentів пов'язують із їх фіксованою позицією в дискурсі, тобто статус цих конститuentів стосується того, чи подавалася інформація раніше в дискурсі, чи мовець вважає її відомою слухачеві, оскільки вона є частиною загальновідомих знань [6].

Аналіз наведених вище підходів спонукає нас до створення власної концепції дослідження ІСР. Пропонуємо врахування таких характеристик: граматична структура речення (суб'єкт, предикат, об'єкт тощо), визначення глибинних відмінків (агенс, пацієнс, інструмент та ін.), а також особливості взаємодії інформації у дискурсі (дана : : нова, топик : : коментар, фокус : : фон). При такому підході враховуються основні особливості породження висловлення при взаємодії мовця та слухача.

У своїх останніх працях Н. Хомський зазначає, що породження мови відбувається від змісту до форми, відтак основним елементом, із якого мовець починає побудову своєї думки, є дієслово: воно відкриває позицію для підмета, об'єкта тощо [1]. Аналізуючи дієслова у структурі речення, необхідно звернути увагу на такі характеристики, як час, спосіб, стан, оскільки вони є основними для визначення місця дієслова у поверхневій структурі. Дієслово тісно пов'язане з граматичними характеристиками самого суб'єкта, що також впливає на його граматичну форму. Окрім того, у поверхневій структурі важлива роль належить різноманітним адвербам, які теж впливають на остаточний вигляд речення. Отже, для розуміння того, у який спосіб глибинна структура набуває того чи іншого вигляду в поверхневій структурі, доцільно застосовувати формальні методики, підґрунтям яких є останні здобутки генеративної теорії, зокрема програма Мінімалізму та теорія пересування фаз. Проте застосування лише генеративного підходу не зможе пояснити такого факту: чому при усталеному порядку слів, як от SVO в англійській мові, і сполученні елементів зміст одного речення відрізняється від іншого. Напр.:

- (1) My car broke.
- (2) The branch broke.
- (3) He broke his finger.

Відповідь на це питання дає аналіз семантичних ролей, які відповідають суб'єкту, об'єкту тощо. На наш погляд, найбільш придатними для дослідження ІСП у цьому аспекті є різноманітні рольові граматики та новітні моделі функціонального синтаксису, які також пропонують формальні методики виокремлення ролей [3; 5].

Третім етапом дослідження ІСП є вивчення екстралінгвістичного оточення речення, оскільки останнє існує не окремо, а в дискурсі, що впливає на позицію всіх його елементів. Для об'єктивнішого аналізу потрібно взяти до уваги три типи інформації, зазначені вище, оскільки вони також впливають на особливості порядку поєднання елементів. На цьому етапі дослідження повинно здійснюватися з урахуванням останніх здобутків теорії дискурсу [2; 8; 9].

Аналіз численних концепцій та підходів, присвячених проблематиці ІСП, виявив таку тенденцію: новітні розробки дедалі більше спираються на синтез двох парадигм — формальної (генеративної) та функціональної. Оскільки основні компоненти інформаційної структури (топік, фокус тощо) в жодній мові не мають спеціалізованих граматичних засобів вираження, дослідження ІСП спонукає використовувати методики рольових граматик і функціонального синтаксису та останні надбання теорії дискурсу, що значно посилює позиції генеративізму у вирішенні складних завдань теорії інформаційної структури речення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Chomsky N. The Minimalist Program. — Cambridge, Mass. : MIT Press, 1995. — 420 p.
2. Fery C., Krifka M. Information structure. Notional Distinctions, Ways of Expression // Unity and Diversity of Languages / Ed. van Sterkenburg P. — Amsterdam : John Benjamins, 2008. — 123–136.
3. Fillmore, Ch. J. Topics in Lexical Semantics // Current Issues in Linguistic Theory / Ed. R. Cole. — Bloomington IN : Indiana University Press, 1976. — P. 76–138.
4. Konopka M., Kubczak J., Mair Ch., Štícha F., Waßner U. Grammatik and Korpora, Mannheim, 22–24.09.2009. Dritten Internationalen Konferenz. — Narr Verlag : Tübingen, 2011. — 408 p.
5. Lambrecht K. Information Structure and Sentence Form: Topic, Focus and the Mental Representations of Discourse Referents. — Cambridge : CUP, 2000. — 388 p.
6. Prince E.F. The ZPG Letter: Subjects, Definiteness, and Information Status // Discourse Description. Diverse Linguistic Analyses of a Fund Raising Text. — Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1992. — P. 295–325.
7. Rizzi, L. The Fine Structure of the Left Periphery // Elements of Grammar. — Dordrecht : Kluwer, 1997. — P. 281–337.
8. Schwabe K., Winkler S. On Information Structure, Meaning and Form. — Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2007. — 350 p.
9. Слюсарь Н.А. На стыке теорий: грамматика и информационная структура в русском и других языках / Н.А. Слюсарь. — М. : УРСС, 2009. — 415 с.

В статье рассматриваются современные подходы к исследованию информационной структуры предложения (ИСП), определяются ее основные компоненты (новая — старая информация для дискурса, топик — комментарий, фокус — фон) и их взаимосвязь. Основываясь на достижениях последних десятилетий в лингвистике, автор предлагает собственную методику исследования ИСП, представ-

ляющую синтез двух парадигм — формальной (генеративной) и функциональной с учетом таких характеристик, как грамматическая структура предложения, определение глубинных падежей, а также особенностей взаимодействия информации в дискурсе.

Ключевые слова: информационная структура предложения, старая/новая информация, топик/комментарий, фокус/фон.

The article highlights modern approaches to studies of sentence information structure (IS sentence), determining its main components (new / old information for discourse, topic / comment, focus / background) and their correlation. In the view of latest linguistic trends, the author offers her methodology of IS sentence analysis. The approach presupposes synthesis of two paradigms — formal (generative) and functional, which would consider such characteristics as sentence grammatical structure, determination of deep cases as well as peculiarities of information interaction in discourse.

Key words: information structure of a sentence, old / new information, topic / comment, focus / background.